

Polskie Towarzystwo Historyczne

**SZLACHTA I ZIEMIAŃSTWO
NA POGRANICZACH KULTUROWYCH
DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ
od XVI do początku XX wieku**

Pod redakcją
Doroty Michaluk i Krzysztofa Mikulskiego

Warszawa 2016

Recenzenci:
prof. dr hab. Andrzej Rachuba
dr hab. Jolanta Sikorska–Kulesza, prof. UW

Praca naukowa finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2015,
grant nr 0156/FNiTP/H12/80/2011

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

Publikacja dofinansowana przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
(Umowa nr 547/P–DUN/2015)

Korekta tekstów w języku białoruskim: Maryna Zapartyka

Redakcja: Anna Gogut

Na okładce: Pałac hr. Starzeńskich w Nowodworach, lata 20.–30. XX wieku.
Zbiory Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu

Skład i łamanie: Andrzej Kaczmarek

© Copyright by Muzeum Rolnictwa im. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu
& Wydawnictwo DiG, 2015

ISBN 978–83–7181–944–5

WYDAWNICTWO
DiG

Wydawnictwo DiG Sp. j.
PL 01–987 Warszawa, ul. Dankowicka 16c lok. 2
tel./fax: (+48 22) 839 08 38
e-mail: biuro@dig.pl, <http://www.dig.pl>

Druk cyfrowy: TOTEM w Inowrocławiu
(do druku oddano w grudniu 2015 r.)

RAIMONDA RAGAUSKIENĖ

Instytut Historii Litwy (Wilno)

Maciej Sawicki (około 1530–1581) klient Radziwiłłów z Podlasia

Wprowadzenie

Przynależność polityczna ziem, które złożyły się na Podlasie, przez dłuższy czas była problematyczna, bo rywalizowali o nie książęta ruscy, mazowieccy i litewscy. Dopiero w XV wieku Podlasie zostało przyłączone do Wielkiego Księstwa Litewskiego. W XVI wieku omawiany teren odegrał ważną rolę łącznika pomiędzy Królestwem Polskim i księstwem mazowieckim a Litwą, która za pośrednictwem Podlasia przejmowała polskie doświadczenie w dziedzinach administracji, gospodarki i prawa. Województwo podlaskie, do którego na początku XVI wieku należały ziemie drohicka, mielnicka, bielska, brzeska, kamieniecka i księstwo kobryńskie, różniło się od pozostałej części Litwy. W trzech pierwszych z wymienionych ziem obowiązywał polski systemem prawny, który stanowił podstawę funkcjonowania sądów szlacheckich. Akta sądowe były częściej spisywane w językach łacińskim lub polskim, niż w ruskim, jak w innych województwach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na Podlasiu wcześniej przeprowadzono reformę włóczną zwaną też pomiara włóczną. Jeszcze przed unią lubelską, pomimo tego, że prawosławie i kultura ruska były tu mocno zakorzenione, miejscowa drobna szlachta, szczególnie w ziemi drohickiej położonej najbliższej Mazowsza, podlegała wpływowi językowej i kulturowej polonizacji. Trzy pozostałe ziemie, które od 1513 roku wchodziły w skład województwa podlaskiego, w czasie reformy administracyjnej przeprowadzonej w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1565–1566 odłączone zostały od ziem zachodnich i utworzyły oddzielne województwo brzesko-litewskie. Nazwa Podlasie, oznaczająca ziemie „przy Lachach”, od tego czasu odnosiła się wyłącznie do ziemi bielskiej, drohickiej i mielnickiej¹.

---

¹ *Wstęp [w:] Urzędnicy podlasy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, s. 5–7; G. Błaszczyk, *Litwa na przełomie średniowiecza i no-*

Zachodzące na szeroką skalę w połowie XVI wieku procesy polonizacyjne oraz szykowana przez Zygmunta Augusta reforma administracyjna i sądowa sprawiły, że rządząca elita Wielkiego Księstwa Litewskiego była zainteresowana pozyskiwaniem obywateli z polskim systemem sądowym szlachty podlaskiej do podejmowania pracy na Litwie — przede wszystkim w dobrach prywatnych, ale także na urzędach państwowych. Równie ważnym czynnikiem była chęć silniejszej integracji „zapatrzonej” na Polskę podlaskiej szlachty, która już w latach 60. XVI wieku zapoczątkowała ruch unijny.

Nie znając pochodzenia poszczególnych osób, trudno ustalić, ilu konkretnie przedstawicieli Podlasia stało się klientami lub podjęło służbę u możnych litewskich. Można jednak wskazać pojedyncze przypadki. Na przykład, w XVI wieku Radziwiłłom służyli przedstawiciele rodzin podlaskich Hercików, Hinczów, Kosińskich, Łoknickich, Mleczków, Raczków i Oborskich. Dotychczas nie podjęto badań na temat podlaskich klientów Radziwiłłów, ale ich karierę, powiązania ze szlachtą Wielkiego Księstwa Litewskiego, stosunek do unii państwowej oraz wiele innych jeszcze zachowań właściwie można wyjaśnić poprzez badanie działalności konkretnych osób z nimi powiązanych.

Artykuł ten jest analizą biograficzną działalności Macieja Sawickiego (ok. 1530–1581) — jednego z klientów Radziwiłłów z Podlasia — który zrobił wyjątkową karierę. Podjęte przeze mnie badania miały na celu dokładniejsze przeanalizowanie losów Macieja Sawickiego i określenie, jaki wpływ na jego karierę wywarło podlaskie pochodzenie i jego klientowskie powiązania z Radziwiłłami. Pozostało stosunkowo wiele źródeł świadczących o jego działalności. Do naszych czasów przetrwały zapisywane lub prowadzone przez niego kopie ksiąg Metryki Litewskiej (nr 245, 268). Swoje poglądy na lubelski akt polityczny i perspektywę dalszego rozwoju Wielkiego Księstwa Litewskiego przedstawił Sawicki w listach pisanych do wojewody wileńskiego Mikołaja Radziwiłła Rudego, a także we własnoręcznie spisanim „Memoriale”. O jego stanie rodzinnym i położeniu materialnym mówią liczne dokumenty, wśród których ważna jest zachowana kopia jego testamentu (Załącznik). Nie będę wymieniała pozycji historiograficznych, w których wspomniana jest polityczna działalność Macieja Sawickiego i akcentowany lubelski epizod. Najobszerniej podstawowe fakty z jego życia podała Irena Kaniewska, autorka hasła w *Polskim słowniku biograficznym*, która jednak nie wykorzystała źródeł „litewskich”, nie mówiąc już o litewskiej literaturze².

wojźności 1492–1569, Poznań 2002, s. 117–118; D. Michaluk, *Ziemia mielnicka województwa podlaskiego w XVI–XVII wieku*, Toruń 2002, s. 25–27; S. Alexandrowicz, *Studia z dziejów miasteczek Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Toruń 2011, s. 95–118.

² I. Kaniewska, *M. Sawicki* [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 35, Warszawa–Kraków 1994, s. 334–335. O działalności M. Sawickiego jako pisarza wojewody wileńskiego szerzej: R. Ragauskienė, *XVI a. ikireforminio Vilniaus pilies teismo raštininko ir Lietuvos Metrikos metrikanto karjera: Motiejaus Savickio (apie 1530–apie 1581 m.) atvejis* [w:] *Inveniens quero. Ieškoti, rasti, nenuirmti*, mokslo straipsnių rinkinys, skirtas profesoriui habil. dr. A. Gaizūčiui 70-mečio proga, sud. G. Blažienė, S. Grigaravičiūtė, A. Ragauskas, Vilnius 2011, s. 566–584.

Mieszczanin czy szlachcic?

Nazwisko Sawicki było i jest jednym z najpopularniejszych na Podlasiu i w Polsce. W herbarzach wymieniane są aż cztery szlacheckie rodziny Sawickich³. Mikołaj Sawicki powiązany był ze wspomnianymi już w XV wieku Sawickimi herbu Lubicz z Sawic. Świadczy o tym używanie przez niego tego samego herbu oraz wejście w posiadanie tychże dóbr Sawice w województwie podlaskim. Ale są także fakty świadczące o mieszczańskich korzeniach przyszłego klienta Radziwiłłów. Jego dziadek Tomasz był mieszczańskim Narwi, miasta w ziemi bielskiej, które — dzięki staraniom wojewody połockiego Alberta Gasztołda — uzyskało prawo chełmińskie w roku 1514. Przed 1527 rokiem Tomasz Sawicki został pierwszym, potwierdzonym przez źródła, wójtem miasta, a jego kompetencje zdefiniowano w akcie z 1529 roku, którym miasto Narew otrzymało prawo magdeburskie⁴. W tym samym roku za wstawiennictwem wojewody Zygmunt Stary nadał Tomaszowi Sawickiemu i jego potomkom prawo do wieczystego dziedziczenia wójtostwa, uposażając je w wolny od opłat dom oraz młyn wodny⁵. W akcie tego przywileju wójt nazwany jest mieszczańskim (*cive Narwensis*), natomiast w jego odpisie z 1555 roku, który od władcy otrzymał jego wnuk Maciej, Tomasz określony został już jako szlachetny i mieszczanin (*nobilis Thomas civis Narwensis*)⁶.

Po Tomaszowi Sawickim wójtostwo odziedziczył w spadku jego syn Adam. Po jego śmierci, wiosną około 1555 roku, wójtem został jedyny pełnoletni lub najstarszy syn Adama — Maciej. Zapisał on z wójtostwa narewskiego 1000 złotych polskich żonie, na którą nałożył obowiązek sprawowania opieki nad wójtostwem w zastępstwie syna, Wojciecha, do czasu osiągnięcia przez niego pełnoletności. Jako wójt Narwi Maciej Sawicki został wspomniany w latach 1558–1559, a prawdopodobnie i później otrzymywał dochody z wójtostwa, chociaż nie jest wiadome, czy sprawował funkcję wójta sądowego. Na temat innych krewnych pisarza podlaskiego nie udało się znaleźć bardziej wiarygodnych danych. Pewne jest jedno, że z krewnymi nie był w zgodzie, ponieważ w swoim testamencie spisanim w 1557 roku pozbawił ich wszelkiego prawa do swego mienia, a także zakazał sprawowania opieki nad synem. Wszystkie prawa do swego majątku zapisał żonie, jako tej, z którą ten majątek *razem wystużyliśmy swoją pracą i siłami, swego czasu cierpiąc niedostatek*⁷.

Pochodzenie społeczne Macieja Sawickiego pozostaje niejasne. Zarówno wywódczenie jego rodu z osiedlonej na Podlasiu szlachty mazowieckiej, jak i hipoteza wysunię-

³ Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (dalej: LM.AVB, RS), f. 43, nr 25540: Genealogia litewskiej gałęzi rodziny Sawickich z 1770 roku.

⁴ E. Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius 1999, s. 408; D. Michaluk, *Z dziejów Narwi i okolic. W 480 rocznicę nadania prawa chełmińskiego 1514–1994*, Białystok–Narew 1996, s. 17–18, 87–93.

⁵ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr 11 (1518–1523). Užrašymų knyga 11*, red. A. Dubonis, Vilnius 1997, nr. 149, s. 141–142.

⁶ Российский государственный архив древних актов (dalej: РФДА), f. 389: Metryka Litewska (dalej: ML), nr 35, k. 234v–239v.

⁷ Zob. Załącznik; I. Kaniewska, op. cit., s. 335; D. Michaluk, *Z dziejów Narwi i okolic...*, s. 18.

ta przez Oskara Haleckiego o jego mieszczańskich korzeniach są trudne do jednoznacznego udowodnienia⁸. Przyszły pisarz wielki litewski mógł pochodzić z mieszczańskiej rodziny, a z powodu powiązania z Albertem Gasztołdem i stosunkowo wielkiej wówczas otwartości stanu szlacheckiego, Sawiccy już na początku XVI wieku mogli zostać szlachtą. Jednak wójtostwo powtórnie lokowanej Narwi nie zależało od pozycji społecznej, gdyż stanowisko to równie mógł otrzymać drobny szlachcic. Pewne jest jedno, że początkowa pozycja Macieja Sawickiego nie była znacząca.

Klient Mikołaja Radziwiłła Czarnego (1552–1565)

W połowie XVI wieku w Wielkim Księstwie Litewskim osoby pochodzące ze stanu mieszczańskiego lub wywodzące się z drobnej szlachty miały możliwość zrobienia kariery, kiedy zdobyły wykształcenie lub znalazły się pod opieką wpływowego magnata. Osiągnięcia ówczesnych humanistów, takich jak Augustyn Rotund czy Andrzej Wolan, świadczą o tym, że wykształcenie uniwersyteckie było bardzo cenione. Maciej Sawicki, świadom tych uwarunkowań w 1557 roku postanowił oddać syna na naukę *do bakalarza* na dworze Mikołaja Radziwiłła Czarnego, a później wysłać go celem kontynuowania nauki do Niemiec. Wydzielił na to część dochodów z posiadanych dóbr, a gdyby zaszła taka potrzeba, to nawet brał pod uwagę możliwość sprzedaży części majątku⁹. Sam jednak nigdy nie studiował. Urodzony nie później niż w 1530 roku¹⁰, w młodości kształcił się na dworze swego pierwszego opiekuna, jednego z najlepszych kancelistów i przyszłego kanclerza litewskiego Ostafiego Wołłowicza¹¹. Dzięki niemu Sawicki zdobył praktykę pracy w kancelarii. Dobrze pisał zarówno w języku polskim, który prawdopodobnie był jego ojczystą mową, jak i w ruskim, a używanie w korespondencji słów łacińskich świadczy o pewnej znajomości podstaw także i tego języka.

Prawdopodobnie wstawiennictwu podstarosty brzeskiego Ostafiego Wołłowicza zawdzięczał Sawicki znalezienie się w kręgu klientów starosty brzeskiego i wojewody wileńskiego Mikołaja Radziwiłła Czarnego, najbardziej wówczas wpływowego magnata Litwy. W czerwcu 1551 roku rozpoczął na jego dworze pracę początkowo jako djak (podpisek), czyli na jednym z najniższych stanowisk w kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie zatrudniano jednocześnie 13–14 djaków i tyluż pisarzy¹². Jest znanych przynajmniej siedmiu pisarzy, którzy w latach 1551–1566 pracowali u Radziwiłła Czarnego. Oprócz Sawickiego byli to: Marcin Mackowicz, Stanisław Mordas, Łukasz Świrski, Stanisław Kosiński, Paweł Bury i Jan Hercik. Z kolei Mikołaj Radziwiłł Rudy za-

⁸ I. Kaniewska, op. cit., s. 334; O. Halecki, *Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w 1569 roku*, Kraków 1915, s. 40, 74–76.

⁹ Zob. Załącznik.

¹⁰ W 1552 roku miał już mocną pozycję w kancelarii litewskiej. Umarł przed 1 listopada 1581, LMAVB, f. 16, nr 25, k. 66.

¹¹ Zob. Załącznik.

¹² А. Груша, *Службовы склад і структура канцелярыі Вялікага Княства Літоўскага 40–х гадоў XV — першай паловы XVI ст.*, „Metriciana”, 2001, t. 1, s. 29–30.

trudniał 11 pisarzy (między innymi: Stanisława Bartoszewicza, Klimentija Drożę, Jana Leszczyłowskiego, Joachima Szostowickiego)¹³. Brak danych, by stwierdzić, czy któryś z wymienionych urzędników posiadał wykształcenie uniwersyteckie. Przyjęcie na urząd djaka Sawickiego, mającego już przygotowanie do tej pracy potwierdza, że dobór osób nie był przypadkowy. Niewiele wiadomo skąd pochodzili inni pisarze kancelarii, jednak na pewno nie bez znaczenia był fakt, że Sawicki, Kosiński i Hercik wywodzili się z Podlasia, które charakteryzowało się wysokim poziomem kultury sądowniczej.

Działalność Macieja Sawickiego jako djaka jest udokumentowana od 1552 roku. Specjalizował się w swej pracy sporządzając rejestry (między innymi: w 1552 roku rejestr dokumentów posiadłości Sapiehów, w 1562 — generalny opis zbioru archiwalnych dokumentów wojewody wileńskiego Jana Hlebowicza, w 1564 — rejestr przekazanych kasztelanowi smoleńskiemu wiosek)¹⁴. Niemało czasu zajmowała mu praca w sądzie grodzkim wileńskim, gdzie np. w latach 1553–1554 spisał akta do ksiąg sądowych wojewody wileńskiego Mikołaja Radziwiłła Czarnego i jego namiestnika Jana Nowickiego (ML, 245). Jako djak, a później pisarz, doprowadził do uporządkowania i spisania jego publicznych i prywatnych dokumentów¹⁵. Często były to akta podlaskie¹⁶. Możliwe, że nosił sygnet swego patrona, co było stosowaną wówczas praktyką. Wojewoda wileński Mikołaj Radziwiłł Rudy, w styczniu 1573 roku, przebywając w Rubieżewiczach, ostemplował swój list sygnetem goszczącego u niego biskupa wileńskiego, gdyż *mój djak, wie go diabet, gdzie spi z moim sygnetem*¹⁷.

Około 1555 roku Maciej Sawicki prawdopodobnie został pisarzem wojewody. Należy jednak zauważyć, że w odniesieniu do niego określenia *djak* i *pisarz* są używane nieprecyzyjnie. Chociaż w październiku 1554 wymieniany był już jako pisarz wojewody, to jeszcze do końca 1554 roku, a nawet później nazywany był djakiem. W latach 1557–1565 właściwie stale określany jest w dokumentach pisarzem, ale zdarzają się wyjątki, jak na przykład w 1558 i 1562 roku, kiedy znowu widzimy przy jego nazwisku określenie *djak*¹⁸. Świadczy to, że oba te terminy używane były jako synonimy, przy czym możliwe, że nazwa tego pierwszego wyodziła się z tradycji kancelarii ruskiej, a termin *pisarz* z polskiej. Możliwe jest także i to, że byli to urzędnicy dwóch odrębnych kategorii:

¹³ R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584)*, Vilnius 2002, s. 163–168.

¹⁴ РГФДА, ML, nr 240, k. 265–266; ML, nr 255, k. 369v–371; *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 70 (1582–1585). Кніга Запісаў № 70*, red. А. А. Мясельскі, Мінск 2008, nr 112, s. 178.

¹⁵ Chodzi o dokumenty w języku ruskim z lat 1554, 1557, 1561, 1563 wystawione przez Radziwiłła Czarnego, opatrzone podpisem M. Sawickiego w języku ruskim, LMAVB, RS, f. 273, nr 2217–2218; Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD, AR), dz. XI, nr 59; Национальный исторический архив Беларуси, f. 694, ap. 1, b. 198, l. 69–70.

¹⁶ РГФДА, ML, nr 260, k. 344v–345v.

¹⁷ *Lietuvos Metrika, Knyga Nr 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19*, red. D. Vilimas, Vilnius 2009, nr 248, s. 250; Российская Национальная Библиотека в Санкт Петербурге (dalej: RNB) f. 971, op. 2, col. aut. 234, nr 72: List Mikołaja Radziwiłła Rudego do Mikołaja Radziwiłła Sierotki ze [stycznia 1573], Rubieżewicze.

¹⁸ РГФДА, ML, nr 34, k. 265; nr 35, k. 211–211v, 232v; nr 41, k. 78v; nr 249, k. 106v; nr 255, k. 369v.

pisarz oraz podległy mu podpissek. Pewne jest za to, że w kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego Maciej Sawicki przepracował około 15 lat, a rozwój jego kariery wsparli możni patroni¹⁹.

Maciej Sawicki wiele podróżował z Radziwiłłem Czarnym, w latach 1556–1557 towarzyszył mu w kampanii wojennej w Inflantach. Potrafił zdobyć zaufanie swego patrona i został wciągnięty w realizację tajnych projektów, niezgodnych z życzeniami króla Zygmunta Augusta, jak na przykład sprawa ślubu Elżbiety Ostrogskiej²⁰. Po tym incydencie Radziwiłł Czarny utracił dotychczasowe zaufanie władcy. Wbrew temu, co twierdzi I. Kaniewska²¹, sprawa ta miała niekorzystne skutki także dla Sawickiego, który, pomimo że został już mianowany na podkomorzego drohickiego, urzędu tego nie otrzymał²². Długoletnia służba u Radziwiłła Czarnego zapewniła Sawickiemu solidne warunki materialne. Popis wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1565 roku ukazuje go jako zamożnego szlachcica, który ze swych dóbr wystawił pięciu konnych, a więc musiał posiadać już dobra o powierzchni około 100 włók litewskich z 50 służbami²³. Wynagrodzenie za pracę w kancelarii na stanowisku djaka lub pisarza, które wynosiło mniej niż 100 kop groszy litewskich na rok, a także dochody z wójtostwa narewskiego, nie mogły zapewnić Sawickiemu takiej pozycji²⁴. Przypuszczać zatem należy, że majątek zgromadził on dzięki nadaniom wojewody wileńskiego lub samego monarchy, otrzymanym za wstawiennictwem Radziwiłła Czarnego.

Oprócz zysków czerpanych z wójtostwa narewskiego, w 1559 roku Sawicki otrzymał od Zygmunta Augusta wójtostwo w Bielsku. W Drohiczynie w 1555 roku należały do niego zwolnione od podatków sadyba z ogrodami oraz 3 włoki ziemi. W 1559 roku dostał w dzierżawę na trzy lata przeprawę przez Bug koło Drohiczyna z zamiarem zbudowania mostu i pobierania dodatkowej opłaty za przewóz. Przed 1555 rokiem za wstawiennictwem Radziwiłła Czarnego otrzymał trzy folwarki, które później zostały zamienione na trzy sadyby przy zamku drohickim. Wydaje się, że Sawickiemu zależało na tym, aby umacniać swoją pozycję w województwie podlaskim. W 1558 roku w zamian za oddaną Radziwiłłowi część dóbr Wirowo nabył dobra Sawice, które po Starczewiczach były kolejnym majątkiem nabytym w całości w powiecie drohickim²⁵. W 1565 roku pisarz wymienił na 60 włók w powiecie upickim wielki majątek Reczyce (o wartości 4000 kop groszy), położony w powiecie łuckim, który nabył w 1562 roku. Od 1556 roku Sawicki posiadał majątek w powiecie brzeskim, na przedmieściu Brześcia oraz posiadłość Żyrowice. Ostatecznie otrzymał wysłużoną od wojewody wileńskiego posiadłość Wawior-

¹⁹ РГФДА, МЛ, nr 252, k. 259 v.

²⁰ J. Jasnowski, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Warszawa 1939, s. 346, 378; I. Kaniewska, op. cit., s. 334.

²¹ I. Kaniewska, op. cit., s. 335.

²² РГФДА, МЛ, nr 41, k. 429v; *Urządnicy podlascy...*, nr 485–486, s. 79.

²³ *Литовская метрика. Книги публичных дел. Переписи войска литовского* [w:] *Русская историческая библиотека*, t. 33, Петроград 1915, s. 461.

²⁴ РГФДА, МЛ, nr 266, k. 187.

²⁵ Ibidem, nr 35 k. 211–211v, 232v–234v; nr 37, k. 323v; nr 41, k. 78v; nr 252, k. 235v; nr 255, k. 369v.

ka²⁶, położoną 7 mil od Wilna. Za 1500 kop groszy litewskich w 1559 roku pisarz nabył w Wilnie murowany dom przy ulicy św. Jana²⁷. Dzięki karierze stał się zamożnym człowiekiem. W jego dworach trzymano konie z wozami, a w posiadłości Dereczyn było stado kobył, które w testamencie zapisał synowi, żartując, że żonie *konie nie są potrzebne, bo na wojnę nie pojedzie*²⁸. Utrzymywał także własny dwór: w latach 1558–1562 w źródłach występują jego służący Iwan Gogol, wilnianin krawiec Stefan i inni. Za te osiągnięcia pisarz całe życie był wdzięczny swemu patronowi, a w testamencie zaklinał syna, aby ten nigdy nie odszedł ze służby u Radziwiłła i jego syna. W 1566 roku, jako *śluga i wychowanek*, synom tego magnata zapisał działkę w Wilnie o wartości 1500 kop groszy²⁹.

Klient Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki i Mikołaja Radziwiłła Rudego (1566–1581)

Po śmierci Mikołaja Radziwiłła Czarnego kariera Macieja Sawickiego nie doznała uszczerbku i, pomimo politycznej zawieruchy w państwie, jego kolejne 15 lat życia było udane. Na jego korzyść działały nabyte w poprzedniej służbie doświadczenie i kontakty z możnymi, w tym także możliwość przebywania w otoczeniu samego króla. Pozostawał związany z rodziną Radziwiłłów, stając się klientem wielkiego marszałka litewskiego Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki, syna byłego opiekuna. Związał się także z wojewodą wileńskim Mikołajem Radziwiłłem Rudym.

Przebywanie na dworze Radziwiłłów dawało wiele możliwości dla dalszego rozwoju kariery, bo magnaci długo pozostawali w bliskich relacjach z Zygmuntem Augustem. W 1565 roku Sawicki podjął służbę na dworze królewskim. Na początku 1566 roku został sekretarzem króla, a w marcu tegoż roku otrzymał stanowisko pisarza wielkiego litewskiego. Skupiając w swoim ręku te dwa urzędy stał się główną osobą w litewskim sekretariacie Zygmunta Augusta, a następnie Henryka Walezego i Stefana Batorego. Jako sekretarz królewski Maciej Sawicki przygotowywał polityczne dokumenty, publiczną oraz prywatną korespondencję króla, uczestniczył w pracy różnych komisji i sądów, a także stale był przy boku monarchy³⁰. Udało mu się pozyskać wielkie zaufanie ostatniego Jagiellona, który, wysyłając go do Radziwiłła Rudego niejednokrotnie zaznaczał, że Sawickiemu można *całkowicie zaufać*³¹. Zachowało się kilka listów Zygmunta Augusta

²⁶ Ibidem, nr 249, k. 106v; nr 252, k. 235v; nr 254, k. 352–352v.

²⁷ *Pergamentų katalogas*, red. R. Jasas, Vilnius 1980, nr 562, s. 223; *Описание рукописного отделения Вильнянской публичной библиотеки*, Вильна 1898, вып. 3, nr 165; I.M.A.V.B., RS, f. 1, nr 165; f. 16, nr 202, l. 118 (232).

²⁸ РГФДА, МЛ, nr 252, k. 235–239 v.

²⁹ Ibidem, nr 50, k. 82; nr 252, k. 510v; nr 255, k. 146v; nr 262, k. 32.

³⁰ РГФДА, МЛ, nr 266, k. 111v–113; nr 267, k. 43; AGAD, AR, dz. V, nr 13980; R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiojo Kunigaikštystės kancleris...*, s. 212–215.

³¹ Listy Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Rudego z 15 VIII 1568 (Knyszyn) i 18 II 1571 (Warszawa) [w:] *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, oprac. I. Kaniewska, Kraków 1999, s. 545, 590.

do tego magnata, napisanych przez sekretarza w języku ruskim³². Król musiał bardzo ufać Sawickiemu, skoro to właśnie jemu powierzył spisanie swego tajnego testamentu³³. Służąc Stefanowi Batoremu Sawicki wykonywał inne jeszcze polecenia króla: w latach 1569–1578 wspólnie z referendarzem podlaskim Adamem Pilchowskim dokonał lustracji dóbr królewskich na Podlasiu i w województwie trockim. Prawdopodobnie też wraz z Janem Wituńskim w latach 1562–1568 przygotowywał lokację miasta Filipowo, które uzyskało prawo miejskie w 1570 roku³⁴.

Zarówno przed jak i po zawarciu unii lubelskiej Maciej Sawicki pracował w sądzie królewskim, gdzie specjalizował się w sprawach dotyczących Wielkiego Księstwa Litewskiego³⁵. Ten rodzaj akt dominuje w prowadzonej przez niego księdze sądowej z lat 1566–1572 (ML, nr 268). O uznaniu dla jego pracy świadczą kolejne nadania władcy. W 1567 roku za pożyczkę 4000 kop groszy litewskich udzieloną Zygmuntowi Augustowi Sawicki otrzymał starostwo mielnickie. W ten sposób został też urzędnikiem podlaskim i na wiosnę tegoż roku uczestniczył w sejmiku powiatu drohickiego³⁶.

Wielkie zaufanie Zygmunta Augusta pozwalało mu niekiedy wpływać na królewskie decyzje. Przykładem tego może być sprawa Mikołaja Kończy, dworzanina Zygmunta Augusta oskarżonego w lipcu 1570 roku przez Mikołaja Kiszkę Ciechanowskiego o bezprawne — gdyż bez wymaganego przedstawienia czterech kandydatur na wakujące stanowisko — objęcie urzędu pisarza wilkomierskiego sądu ziemskiego. Król jednak przyznał Kończy ten urząd, a akt nadania sporządzony został pismem Sawickiego, z czego można wnosić, że to on upomniał się o Kończy³⁷.

Od początku 1566 roku Sawicki był jednym z najważniejszych klientów obu Radziwiłłów — Rudego i Sierotki i aktywnie uczestniczył w polityce, gdyż był ich „uszami i oczami” na dworze władcy. Magnaci z jego informacji dowiadywali się o sytuacji na dworze, o zdrowiu władców, o wydarzeniach politycznych, z jego pomocą załatwiali prywatne interesy. Znaczne usługi świadczył sekretarz Radziwiłłom, szczególnie Rudemu, podczas sejmu lubelskiego w 1569 roku, w którym starosta mielnicki brał udział jako delegat z Podlasia. Podobnie jak jego patroni, Radziwiłłowie, Sawicki negatywnie oceniał unię, a w czasie obrad sejmowych sprzeciwiał się jej zawarciu. Takie stanowi-

³² Listy Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Rudego z 02 XII 1568 i 01 X 1571 (Warszawa) [w:] ibidem, s. 554–557, 604–605.

³³ List Macieja Sawickiego do Mikołaja Radziwiłła Rudego z 05 IV 1572 (Warszawa), AGAD, AR, dz. V, nr 13980.

³⁴ L. Kieniewicz, *Sekretariat Stefana Batorego, zbiorowość i kariery sekretarzy królewskich* [w:] *Spółczesność staropolskie: studia i szkice*, t. 4, Warszawa 1986, s. 38; T. Kempa, *Sekretarze królewscy na służbie u Radziwiłłów w drugiej połowie XVI wieku* [w:] *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas–Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 260.

³⁵ *Pergamentu katalogas...*, nr 650, s. 261–262; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr 530 (1566–1572). Viešųjų reikalų knyga 8*, red. D. Baronas i L. Jovaiša, Vilnius 1999, nr 34, s. 35; *Lietuvos Metrika Knyga, nr 567 (1567–1571). Surrašymų knyga 10*, red. A. Baliulis, Vilnius 2006, nr 1, s. 19; LMAVB, RS, f. 16, nr 202, k. 70; ML, kn. 529, k. 132.

³⁶ РГФДА, ML, nr 50, k. 171; nr 267, k. 176; *Urządnicy podlascy...*, nr 1039, s. 123; I. Kaniewska, op. cit., s. 335.

³⁷ РГФДА, ML, nr 269, k. 65v–69v.

sko musiało zapewne zostać uzgodnione jeszcze na początku 1568 roku, podczas pobytu Sawickiego w posiadłości Radziwiłła Rudego w Kojdanowie. Od lata tegoż roku pisarz pośredniczył w kwestii miejsca zwołania sejmu³⁸. W grudniu, zaniepokojony, poinformował Radziwiłła o wyborze posłów z powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego i podjętym przez przedstawicieli Żmudzi, Wołynia i Podlasia zobowiązaniu, żeby *nie wracać bez unii*³⁹. Jednak 9 marca 1569 roku w Lublinie, pod groźbą wykupienia od niego starostwa, Sawicki został zobowiązany złożyć przysięgę na wierność Koronie⁴⁰. Tłumaczył się z tego Radziwiłłowi Rudemu, pisząc, że *mały i biedny* nie mógłby mu dalej oddawać pożytecznych usług⁴¹. Rzeczywiście, doceniając jego postawę i złożoną przysięgę, w kwietniu 1569 roku Zygmunt August nadał mu dożywotnio starostwo mielnickie, a także zezwolił na wykupienie starostwa łosickiego. Król nie tylko zwrócił Sawickiemu pożyczone od niego pieniądze, ale także pozostawił mu zastawione posiadłości, a ponadto 4 kwietnia 1569 roku przyznał urząd wojskiego drohickiego, który w 1570 roku Maciej Sawicki przekazał synowi Wojciechowi⁴².

Nie zważając na wszystkie dobrodziejstwa ze strony króla oraz otrzymane poddaństwo koronne, o co zabiegała znaczna część podlaskiej szlachty, zawartą unię Sawicki oceniał negatywnie, porównując ją do *pogrzębu kochanej matki*⁴³. Bez zmian pozostawały jego stosunki z Radziwiłłami. Przekazywał magnatom dokładną informację⁴⁴ z — jak sam to określał — *jarmarku lubelskiego*⁴⁵, a jesienią 1569 roku pośredniczył w sprawie spotkania w Knyszynie króla z Mikołajem Radziwiłłem Rudym, który nie podpisał się pod aktem unii lubelskiej⁴⁶. W grudniu sekretarz w Wilnie redagował memoriał skierowany przez Radziwiłła do Zygmunta Augusta, w którym magnat rozważał swoje osobiste położenie i sytuację, w jakiej znalazło się Wielkie Księstwo Litewskie po zawartej unii⁴⁷. Sawicki przyczynił się także znacząco do napisania odpowiedzi królewskiej⁴⁸.

³⁸ *Matricularum Regni Poloniae summaria*, cz. V, wyd. J. Plocha, A. Rybarski, I. Sulikowska, Warszawa 1961, nr 10084; AGAD, AR, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Mikołaja Radziwiłła Rudego z 28 IX 1568 (Warszawa).

³⁹ AGAD, AR, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Radziwiłła Rudego z 02 XII 1568 (Warszawa).

⁴⁰ Ibidem, dz. II, nr 60, k. 1; *Дневник Люблинского сейма 1569 года*, wyd. М.О. Коялович, С. Петербургр 1869, s. 169–171.

⁴¹ Ibidem, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Radziwiłła Rudego z 19 III 1569 (Lublin).

⁴² I. Kaniewska, op. cit., s. 335; *Urządnicy podlascy...*, nr 707, s. 97.

⁴³ AGAD, AR, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Radziwiłła Rudego z 29–30 VI 1569 (Lublin).

⁴⁴ RNB, f. 971, op. 2, col. aut. 234, nr 31: List Macieja Sawickiego do Radziwiłła Sierotki z 28 II 1569 (Lublin).

⁴⁵ AGAD, AR, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Radziwiłła Rudego z 01 VI 1569 (Lublin).

⁴⁶ Ibidem, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Radziwiłła Rudego z 20 VIII 1569 (Lwów); T. Kempa, *Sekretarze królewscy...*, s. 260.

⁴⁷ AGAD, AR, dz. II, nr 62: Memoriał Mikołaja Radziwiłła Rudego do Zygmunta Augusta (17 XII 1569), publ.: „Dziennik Warszawski”, t. 9, Warszawa 1827, s. 177–181, 273–277.

⁴⁸ AGAD, AR, dz. II, nr 63: Respons króla Zygmunta Augusta z 08 II 1570, publ.: „Dziennik Warszawski”, t. 10, Warszawa 1826, s. 166–174; ibidem, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Mikołaja Radziwiłła Rudego z 10 II 1570 (Warszawa).

Zgodnie z planami ojca, syn Sawickiego Wojciech kształcił się na dworze Radziwiłła Sierotki⁴⁹, a pisarz nadal świadczył usługi temu rodowi, przekazując w listach różne, często tajne wiadomości o poglądach władcy i sprawach dworu. Na krótko opuszczając dwór, bezzwłocznie informował o tym swoich patronów. W listach od Radziwiłłów lub w czasie bezpośrednich spotkań (jak na przykład w marcu 1571 roku w Kojdanowie) dostawał instrukcje, a nawet wykazy spraw, którymi sekretarz powinien się bliżej zainteresować i informować swoich patronów. W ostatnich miesiącach życia Zygmunta Augusta Sawicki znacząco przysłużył się Radziwiłłowi, doprowadzając do zatwierdzenia przez króla ważnych dla niego dokumentów. O śmierci króla natychmiast powiadomił Radziwiłła Rudego, a także o swoim wyjeździe na Podlasie i dalszej gotowości pełnienia służby⁵⁰.

Radziwiłłowie wyrażali swą wdzięczność, opowiadając się po stronie Sawickiego w jego różnych działaniach i obdarowując sekretarza niewielkimi upominkami. Udzielano mu także poważniejszego wsparcia. Tak na przykład w 1568 roku wojewoda wileński Radziwiłł Rudy pomógł mu w rozwiązaniu sporu z kapitułą wileńską o jezioro Rzesza, za 8000 kop groszy litewskich Sawicki nabył od magnata dobra Łapienice, a 18 włók w Sidaranach otrzymał od Radziwiłła w podarunku⁵¹. Zimą 1572 roku Radziwiłł Rudy pośredniczył w sprawie jego długów w Wilnie, a latem 1572 roku Sawicki otrzymał dobrego, *niepisarskiego* konia⁵². Najważniejsze było wstawiennictwo Radziwiłła Rudego w 1574 roku, dzięki któremu Henryk Walezy nadał Sawickiemu urząd kasztelana podlaskiego. W ten sposób dzięki wsparciu tego litewskiego magnata związany z nim klient, obywatel Korony, objął jeden z centralnych urzędów koronnych, który dawał mu jednocześnie fotel senatorski. Już w końcu 1575 roku jako senator Rzeczypospolitej Sawicki uczestniczył w sejmie elekcyjnym w Łowiczu⁵³.

Był to już szczyt kariery Sawickiego. Częściowo powtórzył w ten sposób drogę kariery Ostafiego Wołłowicza, ale przypadek Sawickiego był bardziej skomplikowany, gdyż nie miał on tak dobrej pozycji społecznej jak Wołłowicz, który wywodził się ze średniej szlachty. Większym sukcesem wśród sekretarzy królewskich mógł się pochwalić tylko Lew Sapieha (1557–1633), także protegowany przez Radziwiłłów wojewoda wileński, a później kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jednak swoim pochodzeniem społecznym znacznie przewyższał Sawickiego, gdyż jego rodzina należała do elity Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zatem przypadek kariery Sawickiego jest absolutnie wyjątkowy, a swą fortunę zawdzięczał wstąpieniu do klienteli Radziwiłłów, a przez to pozyskał

⁴⁹ Ibidem, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Radziwiłła Sierotki z 05 I 1571.

⁵⁰ RNB, f. 971, op. 2, col. aut. 234, nr 57: List Mikołaja Radziwiłła Rudego do Mikołaja Radziwiłła Sierotki z 24 III 1571 (Kojdanowo); AGAD, AR, dz. V, nr 17959: List Ostafiego Wołłowicza do Mikołaja Radziwiłła Rudego z 05 VI 1572 (Warszawa); R. Ragauskienė, op. cit., s. 215.

⁵¹ РГФДА, ML, nr 266, k. 268v; nr 49, k. 26v; nr 269, k. 41–42v; nr 50, k. 196.

⁵² AGAD, AR, dz. V, nr 13980: Listy Macieja Sawickiego do Radziwiłła Rudego z 23 II 1570 (Warszawa) oraz z 05 X 1572 (Wilno).

⁵³ *Urządnicy podlasy...*, nr 1040, s. 123, nr 1184, s. 135; *Uchańściana czyli Zbiór dokumentów wyjaśniających życie i działalność Jakóba Uchańskiego arcybiskupa gnieźnieńskiego*, wyd. T. Wierzbowski, t. 2, Warszawa 1842, s. 312 i n.

także zaufanie Zygmunta Augusta. Z chwilą, gdy w 1574 roku został kasztelanem i senatorem, położenie Sawickiego tak dalece uległo zmianie, że możemy go już nazywać przyjacielem Radziwiłłów.

Popis wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego przeprowadzony 12 października 1567 roku pokazywał już szybkie przybliżanie się Macieja Sawickiego do szczytu stanu szlacheckiego. Wystawił on wówczas 13 jeźdźców, 10 piechurów, a także 6 jeźdźców i 3 piechurów na *łaskę władcy*⁵⁴, co znaczy, że dysponował ponad 250 służbami (a więc jego dobra liczyły przeszło 400 włók litewskich). Później powiększył majątek nieruchomości. W 1568 roku nabył majątek Łapienice o powierzchni około 250 włók litewskich i mające 18 włók dobra Sidarany. W 1569 roku wykupił Łosice w starostwie melnickim. W 1579 roku Stefan Batory nadał mu dwór Pozelwa (Zelwa) o wartości 7000 złotych i Waskowo w powiecie wołkowyskim. Zwiększyły się także posiadłości Sawickich w powiecie upickim (Niewiaźniki)⁵⁵, które po śmierci kasztelana jego synowie zastawili za sumę 5500 złotych⁵⁶. Do Macieja Sawickiego należały domy w Drohiczynie, Wilnie i Warszawie, a w 1569 roku został on zwolniony z powinności przyjmowania gości sejmowych i innych. Corocznie Sawicki otrzymywał ze skarbcza wypłatę w wysokości 200 kop groszy litewskich i dodatkowo zarabiał na handlu zbożem i materiałami leśnymi (produkcja potażu)⁵⁷.

Wielkie dochody pozwoliły Sawickiemu na udzielanie dużych kredytów. W 1567 i w 1568 roku udzielił Zygmuntowi Augustowi pożyczek na sumę 8000 kop groszy, co stanowiło znaczącą kwotę nawet dla zamożniejszych magnatów. Ciężył na nim obowiązek wyposażenia wystawianego wojska, toteż sam musiał ubiegać się o pożyczki, a przy spłacaniu długów prosił o pośrednictwo Radziwiłła Rudego. Pod koniec życia na sumę wysokości 3450 złotych zastawił część Niewiaźników Jakubowi Zaleskiemu, właścicielowi Metelów i Simna. Długi pozostałe po śmierci ojca pokryli jego synowie, sprzedając w 1583 roku za sumę 1500 kop groszy litewskich murowany dom w Wilnie i zastawiając posiadłości w powiatach upickim i wilkomierskim⁵⁸.

Wbrew zaleceniom ojca, synowie nie wykorzystali jego powiązań z litewskimi magnatami i nie wchodzili z nimi w bliższe relacje, starając się utrzymać swoją pozycję tylko na Podlasiu. O zastawionych posiadłościach Sawickich na Podlasiu nie ma żadnych wiadomości. Główną ich rezydencją w XVI wieku został dwór w Sawicach.

⁵⁴ *Литовская метрика. Книги публичных дел. Переписи войска литовского* [w:] *Русская историческая библиотека*, t. 33..., s. 461.

⁵⁵ РГФДА, ML, nr 64, k. 180v; LMAVB, RS, f. 16, nr 76, k. 118; AGAD, AR, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Radziwiłła Rudego z marca–listopada 1569 (Warszawa).

⁵⁶ РГФДА, ML, nr 274, k. 347–355v; *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг*, вып. 8, *Акты Унитского градского суда за 1584–1615 г.*, Вильна 1912, s. 216.

⁵⁷ I. Kaniewska, op. cit., s. 335; РГФДА, ML, nr 58, k. 43v; nr 263, k. 243.

⁵⁸ РГФДА, ML, nr 274, k. 347; LMAVB, RS, f. 16, nr 202, k. 118 (232); f. 21, nr 1486; f. 264, nr 1041.

Rodzina kasztelna podlaskiego. „Najważniejszym obowiązkiem rodziców — zadbać o wykształcenie dzieci”

Żoną Macieja Sawickiego była Anna Wojciechowska pochodząca z Brzezie (zm. po 6 maja 1583). Sawicki darzył ją szacunkiem i uważał za najlepszą przyjaciółkę i pomocniczkę w pomnażaniu i podtrzymywaniu dobra rodzinnego, co wynika z testamentu spisane go w 1557 roku. Wiemy, że Anna pisać nie umiała⁵⁹, gdyż w 1582 roku, kiedy musiała potwierdzić przekazanie w zastaw Niewiaźników rajcy wileńskiemu Prokopowi Wielkowiczowi, uczyniła to przez przystawienie tylko swojej pieczęci. Brak umiejętności pisania nie przeszkadzał jej, jak i większości ówczesnych szlachcianek, w administrowaniu majątkiem.

Maciej i Anna Sawiccy mieli trójkę dzieci, które dożyły pełnoletności: dwóch synów i córkę, będącą ich trzecim dzieckiem, o którym mamy wiadomości. Urodziła się marcu 1570 roku w rezydencji Sawice i około 1579 roku została oddana na dwór Krystyny Zamojskiej⁶⁰, siostry Mikołaja Radziwiłła Sierotki. Ważniejsi jednak dla dziejów rodu byli synowie. Najstarszy syn kasztelana, Wojciech (zm. ok. 1611), dzięki wpływom ojca został wojskim drohickim (1570–1576) i starostą mielnickim (1574–1611)⁶¹. W 1557 roku w wieku około siedmiu lat został oddany na dwór Mikołaja Radziwiłła Czarne go. Od 1571 roku razem z Jerzym, Wojciechem i Stanisławem, młodszymi synami Radziwiłła, przez parę lat studiował na uniwersytecie w Lipsku⁶². Jak już była o tym mowa, nauka miała ważne znaczenie dla Mikołaja Sawickiego. Nieprzypadkowo w 1572 roku na posadę preceptora synów zaprosił Henryka Wolffa (1551–1594), przyszłego teologa kalwinizmu i profesora języka hebrajskiego w Zurychu. Zdaniem Stanisława Kota, Wolff uczył Wojciecha Sawickiego, jednak bardziej prawdopodobne, że jego wychowankiem był młodszy syn — Mikołaj. Pewne jest, że w 1572 roku Wolff razem ze swoim wychowankiem przebywał w Mielniku, skąd po jakimś czasie wyjechał do Wilna, żeby w maju 1573 powrócić do Mielnika, gdzie pozostawał do 1574⁶³.

Przed 1586 rokiem starosta mielnicki Wojciech Sawicki ożenił się z jedną z córek namiestnika starosty krakowskiego Mikołaja Dłuskiego herbu Kotwicz, co świadczyło o poważaniu, jakim cieszyła się rodzina Sawickich. W tym samym roku Wojciech Sawicki reprezentował swego teścia w sprawie o zwrot pożyczki w wysokości 7000 złotych udzielonej właścicielom Uciany, Andrzejowi Tykowskiemu i jego żonie Magdalenie Bro-

⁵⁹ РГФДА, ML, nr 274, k. 355v.

⁶⁰ I. Kaniewska, op. cit., s. 336; AGAD, AR, dz. V, nr 13980: List Macieja Sawickiego do Radziwiłła Rudego z 21 III 1570 (Warszawa).

⁶¹ *Urzednicy podlascy...*, nr 1040, s. 123.

⁶² M. Chachaj, *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów*, Lublin 1995, s. 24.

⁶³ S. Kot, *Peregrynacja pewnego Szwajcara po Polsce w XVI stuleciu* [w:] *Polska złotego wieku a Europa*, oprac. H. Barycz, Warszawa 1987, s. 464–469.

mowskiej⁶⁴. Związek małżeński zawarty przez Wojciecha Sawickiego bardziej wiązywał go z Koroną niż z Wielkim Księstwem Litewskim.

Maciej Sawicki i jego dzieci byli protestantami, aktywnymi członkami Kościoła ewangelicko-reformowanego. W latach 1577 i 1579, kiedy wileńska wspólnota tego Kościoła nabyła od Radziwiłła Rudego wileński dom Iwana Hornostaja i działkę pod swój zbór i szkołę, a także zbierała pieniądze na ich budowę, wśród najbardziej hojnych ofiarodawców Maciej Sawicki był wykazany na trzecim miejscu⁶⁵. O jego wyznaniowych poglądach świadczyło także sprowadzenie preceptora z Zurychu, jak też wysłanie jednego z synów na studia do Lipska. Zdaje się, że na zarządzanych przez niego ziemiach duchowni katolicycy doświadczali krzywdy. Jak się okazuje Maciej Sawicki uchylał się od płacenia dziesięciny plebanowi mielnickiemu Piotrowi, aż w 1569 roku osobiście interweniował w tej sprawie Zygmunt August⁶⁶. Także Mikołaj Dłuski, teść Wojciecha Sawickiego, był jednym z pierwszych aktywnych ewangelików w Polsce⁶⁷. Odmienne wiara nie przeszkodziła jednak kasztelanowi w wysłaniu swoich dzieci na dwory nieświeskiej gałęzi katolickiej rodziny Radziwiłłów.

Właśnie katolicyzm zostanie później jedyną więzią łączącą następne pokolenia Sawickich z Wielkim Księstwem Litewskim. Synowie Macieja Sawickiego pod względem kariery nie prześcignęli ojca, ale korzystali z jego osiągnięć, co pozwoliło im na silniejsze zaangażowanie się w sprawy Korony, a nie Litwy.

Załącznik

Testament Macieja Sawickiego z 18 lipca 1557 roku

Wypis z ksiąg grodzkich wileńskich, ML, nr 252, k. 234v–239v.

|| [234v] Testament Matysa Sawickoho || [235(235)]

Лета Божего нарощенья 1557 месеца июль 18 дня у неделю.

Передомбною Яномъ Анъдреевичомъ Новицькимъ наместъникомъ виленьскимъ постановивъши ся очевисто писаръ пана его милости панъ Матысь Савицькийи добровольне и явъне то передомбною визналь, ижь онъ тыми часы отъеждчаючи ку службѣ военъном и обавяючи се часу смертьельного учиниль естъ постановенъе около маетьности своее рухомое и нерухомое яко ся ему налепен видело. На шъто достаточъне ся розмысливъши написаль таковое постановене

⁶⁴ РГФДА, ML, nr 279, k. 514v–515v; List Wojciecha Sawickiego do Krzysztofa Radziwiłła z 29 V 1596 (Wilno); AGAD, AR, dz. V, nr 13973a.

⁶⁵ I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis — XVII a. pirmas dešimtmetis*, [Vilnius] 1999, s. 282.

⁶⁶ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr 52 (1569–1570). Užrašymų knyga 52*, par. A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius 2004, nr 71, s. 65–66.

⁶⁷ H. Barycz, *Dłuski Mikołaj (h. Kotwicz)* [w:] *PSB*, t. 5, s. 195.

рукою своею властьюю и передомною его оповедаючи показывалъ, просечи абы то было записано. Которое слово отъ слова такъ ся в себе маеть:

Я Матыс Савицькийи сознавамъ то тымъ моимъ листомъ властьюю рукою моею писанымъ кому бы была потреба того ведати, ижъ я бачечи пременьность того света, на которомъ частые пригоды на люди всякого стану приходятъ такъ, ижъ неведоме яко часть на не се отъходятъ с того света, для чого межи кривыми быва ролтырйки о маетьность зешлого, протомъ хотямъ *чоловекъ* некубою цвицонныи, але с повинности моее противьку ясьне вельможному княжати на Олике⁶⁸ и Несвижу его *милости* пану Миколаю Радивилу воеводе виленскому и пану а пану моему милостивому отъеждчаючи при его княжцкои *милости* на тую теперешнюю службу *господарьскую* и земскую военную ку *Илфлянт*омъ, где межи множества людеи нетолько отъ неприятеля || [235и], але и отъ кого иного за грехъ мои которымъ еми противьку Богу моему уставичъне по сесь часть былъ виненъ и каранья отъ его светое *милости* есть годенъ сподеваючи на себе часу пригодного смертельного, такового яко ми створитель мои назначити рачил, умислиломъ тымъ моимъ властьюю рукописаньемъ постоновить убогое маетьности моее лежачое и рухомое.

А то наиперша, межи всеми речьми, ижъ есть ли бы мя панъ Богъ с того света на тои войне взяти рачилъ, тогда покоръне чоломъ нижко бью пану моему милостивому его *милости* пану воеводе виленскому и поручаю его *милости* и тымъ моимъ листомъ в моць и въ милостивую оборону жону свою паню Ганьну и сына моего Воитешька. А ижъ его *милость* уставичъне есть забавенъ справами *господарьскими* для которыхъ в тои моеи речи трудно се его *милости* завъжды парать, прото при его *милости* такъ же злецаю и въ моць подаю до обороны жону и сына моего пану и добродеею моему его *милости* пану Остафью Воловичу маршальку и писару *господарьскому*, старосте медьницькому и могилевьскому, которыи мне в дому своемъ выховавъши много мне з ласки своее добродейства показовати рачилъ. И повъторе ихъ *милости* прошу покоръне, абы для меньшихъ службъ моихъ рачили во вьсемъ жоньку и сына моего боронити и милостиве допомагати в чомъ бы коли ку ихъ *милости* втекъла се. А панъ⁶⁹ Богъ доброе здорвье и щастливое панованье за то ихъ *милости* дати будетъ рачилъ.

А къ тому тежъ то писаньемъ моимъ застановляю, ижъ што перьво сего взявшимъ в мальженьство за себе || [236(236)] тую то жону свою Ганьну на противьку ее внесенья записалъ есьми *еи* на *воитовьстве* своемъ Наревьскомъ тисечу золотыхъ полскихъ передъ книгами земскими дорогийскими. При томъ и теперь стою и заставую тотъ записъ мальжоньце моеи при моцы. Ведъ же есть ли то панъ Богъ назначилъ, ижъ сынъ летъ своихъ доростеть, тогда они з ласки своее противько нему не беручи и отъ него тое сумы тысячи золотыхъ маеть ему *воитовьства* добровольне поступити, але до летъ его сама маеть *воитовьство* держати и въживати а личьбу с него сынови не маеть давати. А ижъ бы *еи* в томъ

⁶⁸ W rękopisie „Олите”.

⁶⁹ W rękopisie „танъ”.

школа и кривъда не видела, тогда *еи* на тое мьстцо переносивамъ оправу налетъшое именьчко свое, то есть записую симъ моимъ листомъ село у повете Дорогийцькомъ на имя Старъчевичи и млынъ Прикопъскийи зъ землицею, и два млыны на Бугу подъ селомъ⁷⁰ в тои жо тисечу золотыхъ личьбы польское. Которое село с подьдаными, землями панъ воевода его *милость* виленскийи панъ мои милостивыи рачилъ ми у его королевьское *милости* з ласки своее паньское упроцити навечъность мне самому, жоне, детемъ и потомькомъ моимъ. Которое оно село помененое з млыны и со вьсимъ потому яко се в себе маеть в тои суме *пенезеи* в тисечи золотыхъ польскихъ з Наревьского *воитовьства* пренесеное маеть держати и въживати его, хотя бы и замужъ пошъла до живота своего. А сынъ мои, кривьные и близкие мои не мають *еи* в томъ жадное переказы и трудности и поволоканья ниякого задавати, бо они мне нивъчомъ не помогали, кдымъ се я с нею весполокъ дослуговалъ працою и усилованьемъ нашимъ, терпячи недостатъки часу своего. Ведъ же по животе своимъ жона моя не маеть тое тисечи золотыхъ никому отъписовати и не *отдаляти* отъ сына моего, але правомъ *прирожденымъ* маеть на него *прийти* именье, кромъ заплаты, хибъ бы се || [236и] противько неи зле заховалъ и не хотель *еи* служити и фольковати яко матъце своеи. Але ижъ при иньшомъ мужу сынъ перьвого мужа радовъ ненависти матъце впадетъ, чого се о *своеи* жоне не держу, ведъ же для пременьности тогда обовезую жону свою тымъ обычаемъ, есть ли се сынъ мои будетъ заховывати ку неи зле и не будетъ служити повинности своее, тогда маеть *припозъвати* его передъ урядъ земскийи дорогийкийи, которому яко справедливимъ людемъ *дужати*, а перевести на него злое ку неи заховане такоое для которыхъ быва межи людьми *выреченье* съ сыновьское повинности, ничимъ Статуту правъ томошнихъ земскихъ дорогийкихъ неотъступуючи. А кды с права сынъ зостанеть *винен*, тогда она вже на онъ часъ *вольна* будетъ по животе своемъ тую тисечу золотыхъ польскихъ кому хотячи отъ сына своего записати и отъдалити, а сынъ мои ажъ отъложивъши тисечу золотыхъ тому, кому она запишетъ, маеть *прийти* добровольне до того именья кромъ жадного затрудненья.

И при томъ тежъ такъ же записую жоне моеи пане Ганьне мою властьюю при мьсте Дорогийцькомъ волоку земли в трехъ поляхъ и огородахъ при мьсте, и домъ або пляцъ в рынъку в Дорогичине. Которое тежъ она маеть держати и въживати всякихъ *пожитькохъ* водъле привилья его королевьское *милост*, которое на то мамъ, то есть з вольностью отъ плаченья всякихъ платовъ до скаръбу *господарьского* уживаючи. А кды сынъ мои летъ своихъ доростеть, тогда мальжонька моя для *преезду* сына моего ку неи маеть ему тотъ домъ, волоки и огороды поступити, а личьбы ему с того давати || [237(237)] не будетъ *виньна*.

К тому еще записую мальжоньце моеи по моемъ животе для ее *слушънешного* выхованья триста золотыхъ личьбы и монеты польское на именью моемъ заставномъ Жировицькомъ, *миля* отъ Берестья, которое мамъ в заставе отъ пана Станислава Гамъшея подьстаростого берестейского, а пану Гамъшею *пришъло*

⁷⁰ W rękopisie nazwa niepodana.

такъ жо в той жо суму пенези в трехъ сеть золотыхъ отъ пана Миколая Серьпу-тевича Олика. Которое именье поки выкупить по животе моемъ маеть держати сама на себе уживаючи с него всякихъ доходовъ, што тамъ с того именья и з млыномъ приходит. А кгда тую триста золотыхъ за тое именье отъложат, тогды она возьмши оные пенези вольна будетъ ими шафовати и на выхованье свое куды хотячи обернути, а сынъ мой не маеть до того мети ничего.

И што ся дотычетъ выслуги моее именечька Ваверьского, отъ Вильни в семи миляхъ, которое мои милостивыи пан воевода виленский отълучивъши отъ Немежское⁷¹ волости дати рачиль до воли господарское, на што и листы его милости суть мне даны, и потвердивъши то его милость у его королевское милости мне приобещати рачиль. Которого потверженья ижемъ еще неoderжалъ, прото все то пушаю на милосерде его милости моего милостивого пана пана воеводы виленского. Будеть ли его милость паметалъ на меньшие заслуги мои, на усилванье, на працу и на нарушенью очью моихъ на службѣ его милости уставичьнои а да Богъ цнотливой а доброй, тогды его милость пана моего милостивого и теперъ черезъ тое мое властное руки писанье покорне ниже чоломъ бью абы его милости оказавъши лютость по животе моемъ есть ли ме панъ Богъ наи той воине збереть, || [237v] рачиль обетъницу попольнити а то малъжонце и сыну моему у его королевское милости потвердити, учинить вечистымъ слугою его милости пану Миколаю Радивилу сыну своему сыначька моего Воитепшка. А кгда то з ласки его милости потвержежо будетъ тогды жона маеть тое именье все на себе держати до летъ сына моего. А коли сынъ летъ своихъ доростеть маеть ему половицы всего поступити, жебы вжды могъ мети якое запоможенье на службѣ. И на другои половицы маеть седети жона моя ажъ до живота своего, а по животе ее и тая половица маеть спадаши на сына моего, которого упевняю и обовезую симъ моимъ писаньемъ абы не отлучалъ се отъ службѣ его милости пана моего милостивого пана воеводы виленского и отъ сына его милости, з молодости ажъ до живота своего билъ тую надею въ его милости пане своимъ же не рачи опустити его яко то звыкъ сиротъ потъпомогати в кождомъ ихъ упаду с повинности своее хрестиянское.

Маеть тежъ жона моя сына моего коли того часъ придетъ дати до науки в дворъ его милости пана моего до бакалара пана ихъ милости, которые при ихъ милости будучи будетъ се приучивалъ ку службамъ ихъ милости. А потомъ, кгда троху подъростеть ма ся о то у его милости старати абы до Немець на науку былъ данъ, ижъ бы тымъ годне могъ се згодити а службѣ ихъ милости.

То я все милостивому Богу и презренью его святомъ поручамъ. Ма теж на науку жона моя водъле можности своее накладати сынови моему с тыхъ именичокъ ее, которые до летъ его держати будетъ, в чомъ я ее сумънене обовезую, кгдажъ || [238(238)] то есть наибольшая повинности до родицовъ детемъ абы на науку ихъ давали и накладали. И запишю тежъ малъжонце своеи вси клеиноты, перъстени золотые, ланъцухи два золотые, в которыхъ есть сто пять десять и шесть зо-

⁷¹ W rękopisie „Мемежское”.

лотыхъ, и серебро, чарьки, ковъши, кони ездные и возник ибо ся трудьно маюмъ достати сынови моему и иные рухомые речи што кольвекъ выслужилъ и з нею набыль. Которые речи рухомые она по животе моемъ вольна будетъ на вышелякие пожитьки свои обернути, а сынъ и кривъные мои не мають до того ничего мети.

А кривъныхъ моихъ до опеки сына моего жаднымъ обычаемъ не припушамъ, але всю опеку жоне своеи подаю, которая за милостивого помочью напередъ менованыхъ яко его милости пана моего и такъ пана Остафья будетъ отъ кривдъ оборонена.

Выимую тежъ то з речей моихъ рухомыхъ отъ жоны своее сынови моему, которыхъ емъ на верьху не описалъ. Ижъ скоро доросте летъ своихъ тогды маеть ему дати ланъцугъ мои золотыи понъцеровыи, в котормъ есть сто и тридцать золотыхъ угорскихъ и два перъстени золотые, одинъ сыгнетъ мой зъ гербомъ, другии шаферомъ, трети с турькусомъ, четвертыи зъ кгамаиномъ, а иные перъстени при неи zostавую. Маеть тежъ в целости сынови моему доховати и дати дванадцать кубьковъ сребренихъ, в которыхъ важи петънадцать гривен, такъ жа рядъ сребренихъ позлотисты на полы на конь, в котормъ есть семь гривень сребьра през мала, и къ тому кордъ з сребромъ позлотистыи, гарькабузовъ шесть, шатъровъ два, котлы, фляши цынованые с пузьдромъ и иные вшелякие речи военныи, мечи зъ сребромъ, седъло курдъвановое з окъсамитомъ пляховымъ, седель три панъцеровъ, шесть зброи бляховыхъ, две пуклеръ и шепелии || [238v] и турьмыгабъ позлотисты. То маеть сынови моему поотдавати в целости, лечъ есть ли бы то мело збозвети лежачи ниже онъ доростеть, тогды можетъ ихъ спродавъши тымъ наложити на науку сыначька моего. То тежъ вызнаваемъ же тые речи военныи вси суть помененыи, кромъ кубьковъ сребренихъ, о томъ сынови отъписалъ и ланъцухъ панъцеровыи взялъ есьми зъ собою на те(пе)решънюю воину Ифлянтскую. Есть ли бы, чога Боже ухаваи, мело то згинуту при мьне, тогды се ничего будетъ упоминаши, стадъцо тежъ кобыль, што тамъ в Дорогицькомъ имени, то маеть жона моя сынови моему в целости отдати коли летъ доростеть, бо ей коней не треба на воину не поедеть, нехай сына выправуетъ. Ижемъ тежъ тутъ шатокъ моихъ не въписалъ, то давамъ на баченье жоны моее будетъ ли розумети жебы ихъ доховала сынови моему яко две шубьки адамашьковыхъ с кнафлями кунами подьбитыхъ, третню адамашьки черъленое с кнафлями сибирьками подьбиту, шубька горная вложая кунами подьбита, одънорядьки адамашьковые, колеты окъсамитъные, убранье з акъсамитами и кабат, атласовые жупицы и иные уберьки мои, тогды маеть сынови дати. А пакъ ли бы зрозумееть жебы ихъ мел, або што иного мело сказити, тогды такъ же то маеть спродати а тымъ накладати на науку сынови моему и долъги платити комумъ што винень, якомъ то ей на реестре даль.

А иные вси шубы атласовые, адамашьковые подьбитые кунами зъ кнафлями штомъ жоне своеи насравлялъ и шаты невестыи адамашьковые и китаиченые, мисы, цену, платье белое || [239(239)], пологи, кошули, постели и въси справы домовые якомъ вышешъ поменилъ той жоне своеи даль и симъ моимъ листомъ отписую. До чога сынъ мой и кривъные мои не мають мети ничего.

Завезуючи тую мою волю, чога Боже уховаи, остаточную, такъ мети хочу. Есть ли бы з воли Божее сына моего в животе не стало, тогда то все то што кольвекъ есть в томъ моимъ листе написано и поменено, яко именья лежачие Старьцевичи, воитовство Наревъское и Жироличи, и Ваверька ничего не вымуючи ани на кровныхъ моихъ не zostавуючи наименьшее кришины маеть зостати при малъжонъце моеи вечно и ни отъ кого не порушъно. Такъ тежъ речи рухомыеб золото, серебрьро, шаты, перъла, клеиноты, кони и иные рухомые речи вольна будеть малъжонъка моя с тымъ зо въсимъ замужъ поити и то все кому хотячи отъписати, даровати яко налелеи розумеючи ку воли своеи оберънути. А кровные мои не мають еи жадное трудности задавати ани подъ нею поискивати, хйба есть ли взхотять приити ку воитовству Наревъскому, тогда мають отъложити тисечу золотыхъ польскихъ штормъ еи перъво напротику внесенья ее записаль передъ врядомъ земьскимъ дорогицькимъ.

А остатокъ поручамъ Богу моему в Троицы единому и его светому презренью не выписуючи иньшихъ причинъ большеи, бо кромъ его воли светое жадная речь не сконъчи, ведъ же то пакъ все zostавую, есть ли бы панъ Богъ ве здоровью с тое воины зносити рачить, тогда вольно мне будеть тотъ мои листъ за се отъменити, прибавити, уняти и въ нивечъ его оберънути яко се мне на онъ час видети будеть, хйба бы такъ же яко в неведомости пригодне смерть на мене зъ часовъ припала, хотя зъездивъши з воины, тогда такъ же во въсемъ при mocy || [239v] яко ся в собе маеть тотъ мои листъ або запис заховыван ничего отъ него не уимуючи ани прибавъливаю.

На шъто далъ есми моеи жоне и сынови моему сесь мои листъ писаньемъ властное руки моее и з моею печатью.

А при томъ были и того добре сведоми его милость панъ Миколаи Нарушевичъ, секретаръ господарьский, староста вольковъиский а панъ Станиславъ Пекаръский, справъца двору его милости пана моего, яко жъ ихъ милость за мою прозбою и печати свои приложили къ сему моему листу. А для лепъшого твердости сего моего запису оповедналъ есми тую всю речь на вьяре господарьскомъ пану Яну Новицькому наместънику виленьскому и до книгъ замъковыхъ слово отъ слова вписати есми дал.

Писанъ у Вильни лета Божьего нароженья тисеча пять сотъ пятьдесятъ сегого месеца дня...⁷²

А такъ я наместъникъ виленьский того добровольного сознанья его милосты выслухавъши тои прозбе яко слушънои чинячи досытъ казалъ то до книгъ записати и далъ есми выпис тое справы з моею печатью.

Писанъ у Вильни.

⁷² W rękopisie data dzienna niepodana.